

Koldingbogen

ÅRSTAL: 2014

FORFATTER: Kaj Skaaning

TITEL: Kongeågrænsen – den mentale grænse

KORT RESUME: Det tidligere grænseland har en unik historie, som giver byerne i området et helt specielt tilhørsforhold til de omkringliggende. Netop dette har givet udslag i en mental grænse mellem nord og syd, der gennem årene blandt andet har vist sig ved kommunesammenlægningerne og været til grund for mange diskussioner

Kongeågrænsen – den mentale grænse

Kaj Skaaning

Grænsen mellem Nørre- og Sønderjylland har gennem tiden været markeret af en mental grænse hos borgerne i områderne omkring Kongeåen. Det tidligere grænseland har en unik historie, som giver byerne i området et helt specielt tilhørsforhold til de omkringliggende. Netop dette har givet udslag i en mental grænse mellem nord og syd, der gennem årene blandt andet har vist sig ved kommunesammenlægningerne og været til grund for mange diskussioner. Den mentale grænse afgjorde for mange mennesker, hvor de havde størst tilhørsforhold, da de blev stillet overfor valget; Kolding eller Haderslev.

Tavlen på Brødremenighedens Hotel i Christiansfeld, som blandt andet fortæller, at våbenhvilen i 1864 blev underskrevet på hotellet.

Foto: Christiansfeld Lokalhistorisk Arkiv.

1818	„	18 Juni
1831	„	8 Juni
1838	„	28 Nov.
1840	„	3-4 Aug
1848	„	15 April
1858	„	29 Sept
1863	„	3 Okt.
1864	„	3 Juli
1864	„	18 Juli
1920	„	28 Sept.

Frederik VI med Kgl. Familie.
Frederik VI med Kronprinsen.
Kronprins Christian og Kronprinsessen.
Christian VIII med Dronning og Følge.
Frederik VII med Ministre og Hestgarde.
Frederik VII med Følge.
Frederik VII med Gemalinde (Festmaaltid,
arrangeret af Gaardejere fra Tyrstrup Herred)
Lærfører Prins Friedrich Karl v. Preussen.
Aabenstilstanden sluttedes her - mellem
Danmark og Prejsen = Østrig.
Christian X og Dronning Alexandrine -
(Samvær med Beboerne)

Tavlen ophængt 1933.

Histor. Samf.

Køen var lang hos bager Schmidt på hjørnet af Kongensgade og Lindegade i Christiansfeld denne forårmorgen den 1. april 1970. Eller forårmorgen er måske så meget sagt, for den hårde vinter 1969-1970 havde knap sluppet sit tag. Mens jeg ventede på at få mine rundstykker, kom jeg til at se over mod det modsatte hjørne af gaden, hvor en af Brødre-menighedens markante bygninger, Brødremenighedens Hotel, ligger. På det skråt afskårne gavlhjørne så jeg en stor tavle, og da jeg havde fået mine rundstykker, gik jeg over for at se nærmere på den.

Det viste sig at være en tavle, som indeholdt informationer om de væsentligste begivenheder i det dengang knap 200 år gamle hotels historie. Her kunne jeg læse, at masser af prominente gæster - herunder konger og dronninger - havde gæstet hotellet, men det var især én bestemt information, der fangede min opmærksomhed, den lød således: *"1864 18. juli Vaabenstilstanden sluttedes her - mellem Danmark og Prøjsen-Østrig."* Tænk engang jeg var kommet til en by, hvor generalerne med en våbenhvileaftale havde afsluttet en af de korteste, men mest blodige og skelsættende krige i landets historie, og ikke nok med det lød begivenheden lige før: *"1864 3. juli Hærfører prins Friederich Karl von Preussen"*. Går man lidt dybere ind i den information, fortæller den om en af de voldsomme ydmygelser, som den nordlige del af det daværende Slesvig blev udsat for efter nederlaget i 1864. For den preussiske prins ikke bare overnattede på hotellet, han holdt sejrsmiddag i Brødremenighedens by.

Nu var det jo ikke sådan, at jeg ikke var klar over, hvor jeg befandt mig. Jeg havde haft min barndom og en stor del af min ungdom i Sønderjylland, men det var i Gram inde i landsdelen - det såkaldte 'Midtland', og jeg må ærligt tilstå, at det ikke var grænse-landsspørgsmål, der optog mig mest i min barndom og ungdom. Der var ligesom andre prioriteter, og mine forældre var ikke sønderjyder, så der blev ikke talt meget grænseland i vores hjem.

Sagen afgjort - på papiret

Jeg blev uddannet journalist på dagbladet Vestkysten, min kone Kirsten blev uddannet samme sted, og efter endt uddannelse fik vi begge tilbudt job på Lolland Falsters Folketidendes lokalredaktion i Nakskov. Vi forlod landsdelen, men vi fik hurtigt hjemve, og da Kolding Folkeblad ville etablere en lokalredaktion i Christiansfeld, søgte jeg jobbet som lokalredaktør og fik det.

Derfor stod jeg i kø hos bageren i Christiansfeld den 1. april 1970, det var min første arbejdsdag i byen, og den 1. april 1970 var ikke en hvilken som helst dag. Det var den første dag, hvor den nye Christiansfeld Kommune skulle til at fungere efter en turbulent sammenlægning af Christiansfeld, som ved sin grundlæggelse i 1773 havde fået en række særretigheder af kongen, den omkringliggende Tyrstrup Kommune og en række sognekommuner nord, syd og vest for Christiansfeld.

Sagen var den 1. april 1970 for så vidt afgjort, men det var den blevet efter en dramatisk proces.

Det historiske værelse på Brødremenighedens Hotel i Christiansfeld, som det så ud før hotellets renovering. Foto: Christiansfeld Lokalhistorisk Arkiv.

Det første byråd i Christiansfeld Kommune efter sammenlægningen i 1970. Borgmester Niels Ebbesen Hansen, Frørup, i midten i forreste række. Borg-

mesteren i Christiansfeld indtil sammenlægningen, Villy Bunkenborg, på hans højre side.
Foto: Christiansfeld Lokalhistorisk Arkiv.

Det gik hurtigt op for mig, at knuderne måske nok var løst på papiret, men mentalt var de langt fra på plads. Jeg kom som lokaljournalist for alvor til at beskæftige mig med de mentale grænser, som i høj grad var en faktor i den nordlige del af Sønderjylland få kilometer fra den faktiske grænse, der indtil 1920 adskilte Sønderjylland (Slesvig) fra Danmark. Christiansfeld og Tyrstrup opfattede hinanden som rivaliserende kommuner. Det var Christian VII - eller måske rettere hans læge og statholder Struensee - der med et opkøb af jord fra Tyrstrupgård havde placeret Christiansfeld som en slags enklave midt i Tyrstrup Sogn. Det var ikke problemfrit, for kongen gav herrnhuterne i Christiansfeld skattefrihed og andre rettigheder for at skubbe byen i gang. Samtidig var herrnhuterne dygtige og ambitiøse på en række områder. Struensee, som havde en stor del af æren for oplysningstiden i Danmark, havde netop overtalt kongen til at hente herrnhuterne til Danmark, fordi Danmark trængte til en indsprøjtning af indvandrere med en række kompetencer, som det danske bondesamfund ikke havde nok af. Herrnhuterne havde gennem mange år været forfulgt for deres religiøse overbevisning. De var derfor vant til at klare sig selv og havde i den forbindelse oparbejdet kompetencer indenfor en række både helt almindelige, men også meget specielle håndværk.

Tre sogne slog sig voldsomt i tøjret

Beslutningen om at forære herrnhuterne plads til deres by bar selvfølgelig konflikten i sig. Ikke desto mindre blev sognerådet i Tyrstrup og byrådet i Christiansfeld på et møde den 6. februar 1968

på Brødremenighedens Hotel i Christiansfeld enige om en principbeslutning om, at de fra den 1. april 1970 skulle være en kommunal enhed. Eller enige er måske så meget sagt, for beslutningen blev først truffet efter, Kommunalreformkommissionen havde presset voldsomt på.

Blandt de omegnssogne, som også var tænkt som en del af den nye storkommune, var der stærkt delte meninger, og ikke mindst de tre sogne: Taps, Hejls og Vejstrup slog sig voldsomt i tøjret. Da jeg kom rigtigt i gang med mit arbejde som lokalredaktør i området, fandt jeg hurtigt ud af, at den mentale grænse for alvor var en faktor, jeg skulle tage i betragtning i forbindelse med dækningen af den første turbulente tid efter dannelsen af den nye Christiansfeld Kommune. I princippet var beslutningerne truffet, men mentalt var sammenlægningen langt fra på plads. Jeg havde flere gange om ugen folk fra de tre sogne i telefonen. De lagde ikke skjul på, at det for dem handlede om at finde alle de fejl, som den nye storkommune måtte begå.

Christiansfeld-Tyrstrup havde hele tiden givet udtryk for, at de tre sogne skulle med for at skabe et bæredygtigt befolkningsgrundlag for den nye kommune, men nordpå blev der arbejdet konkret på at samle de otte sogne, som efter nederlaget i 1864 blev skilt fra Slesvig og indlemmet i Danmark. Tre af dem var Taps, Hejls og Vejstrup. Der var på et tidspunkt planer om, at de tre sammen med Sønder Stenderup, Bjert, Ødis Bramdrup og de sydligste dele af Vonsild og Dalby skulle blive til Skamling Kommune.

Uforsonlig stemning på borgermøde

Normalt følger der et resultat efter en proces, men kommunesammenlægningen i 1970 resulterede i en meget speciel situation. En vanskelig proces førte ganske vist til et resultat, men derefter fortsatte processen faktisk, ikke at den kunne ændre resultatet, men mentalt var grænserne langt fra på plads. Et eksempel, som blev omtalt i Kolding Folkeblad, var, at der skulle etableres en dispositionsplan for den nye Christiansfeld Kommune. Den skulle blandt andet præsenteres ved et borgermøde på Skamling. Det er spørgsmålet, om det var helt gennemtænkt at holde mødet på netop Skamling, men sådan blev det.

At den fortsatte diskussion om den nye Christiansfeld Kommunes berettigelse optog borgerne, var der ingen tvivl om. Ikke færre end 400 mennesker mødte frem, og tonen var endog meget uforsonlig. For eksempel sagde proprietær Th. Vind Thomsen, at han betragtede Christiansfeld Kommune som noget af en vanskabning. *"Vi er tvunget ind i kommunen men føler ingen tilknytning til den."* Det var rene ord for pengene, må man sige. Modstanden mod den nye storkommune kom også til udtryk i en åben protest i form af en resolution, som blandt andet tilkendegav et ønske om, at det tidligere Vejstrup Sogn blev udlagt til byzone, fordi man mente, at nye boligområder skulle placeres så tæt på 'storbyen' Kolding som overhovedet muligt.

Luften tyk af dårlig kemi

Striden var helt uden nåde, og atmosfæren var tyk af dårlig kemi. Jeg forsøgte i mit arbejde at være så

objektiv som mulig, men når det ikke var godt nok efter 'oprørernes' mening, sendte de læserindlæg til avisen. For eksempel skrev Holger Dam fra Sjølund, der selv var medlem af Christiansfeld byråd, et indlæg under overskriften *"Sjældent har så få ødelagt så meget for så mange"*. Holger Dams læserindlæg sluttede således: *"Da 'kommunaldiktaturkommissionen' flyttede amtsgrænsen, var befolkningen meget bekymret, men man havde alligevel aldrig drømt om, at vi og vores skønne område kun skulle bruges til gulvmåtte for det sønderjyske storamt. Vi har aldrig i Vejle Amt bemærket, at vi var yderste distrikt men er altid blevet behandlet hæderligt"*. Da dispositionsplanen kom til behandling i Christiansfeld Byråd, var tonen lige så ufordragelig, og de skarpe indlæg resulterede i følgende overskrift i Kolding Folkeblad den 24. november 1971: *"Storkommunen knager i sammenføjerne"*.

Diplomatiets kunst

"Byrådsmøde om dispositionsplan tyder ikke på, at medlemmerne ser kommunen som en helhed". Gård ejer Niels Ebbesen Hansen fra Frørup blev storkommunens første borgmester. Frørup havde helt siden midten af 1960'erne samarbejdet med Tyrstrup og var i det hele taget venlig stemt for samarbejdet. Derimod sad viceborgmester Bent Skriver i en varm stol. Han var fra Hejls, og hans rolle var ikke misundelsesværdig. Ikke desto mindre blev han borgmester efter Niels Ebbesen Hansen, og han udviste store diplomatiske evner.

I forbindelse med Bent Skrivers 50 års fødselsdag interviewede jeg ham selv til Kolding Folkeblad, og artiklen blev indledt således: *"Han sidder på en uriaspost. Han er det byrådsmedlem i Christiansfeld Kommune, som har været mest i søgelyset siden kommunesammenlægningen. Han ved selv, at han beklæder en uriaspost – har erkendt det. Men det har ikke indvirket på hans facon"*.

Det var vanskeligt for den unge journalist, at få Bent Skriver til at hidse sig op over de stridigheder, som ellers var vanskelige at overse. Direkte adspurgt om han syntes, at det nye byråd samarbejdede godt, svarede han: *"Jeg synes, det fungerer godt. Vi må huske på, at vi har fået en masse reformer at arbejde med, samtidig med, at elleve gamle kommuner skal prøve på at få det hele til at køre. Det kan være svært. Nogle gange kunne man godt ønske, at man lagde lidt mindre vægt på lokalpatriotismen"*. Sådan taler jo en vaskeægte konsensusøgende politiker, og så langt kunne man få Bent Skriver til at gå; men læg lige mærke til den sidste sætning.

Ny dramatisk proces

I forbindelse med den seneste kommunalreform i 2007 trådte den mentale grænse igen i karakter. Christiansfeld Kommune var ifølge reformisterne for lille, og den skulle lægges sammen med enten Kolding eller Haderslev. Det siger næsten sig selv, at det gav anledning til en ny dramatisk proces. I den nordlige del af Christiansfeld Kommune var man naturligvis overvejende godt tilfreds med, at det gamle ønske om at komme tættere på Kolding nu

endelig kunne gå i opfyldelse, men i den sydlige del af Christiansfeld Kommune var man unægtelig af en helt anden opfattelse. Her gik stærke kræfter i gang med at arbejde for en tilslutning til Haderslev. Igen blev alle midler taget i brug lige fra almindelig sund demokratisk debat over underskriftsindsamlinger til slet skjulte trusler.

Denne gang blev den notoriske uenighed imidlertid afgjort ved en afstemning. I 2005 besluttede Folketinget, at der skulle stemmes i Fjelstrup, Bjerning og Hjerndrup, men en borgergruppe i Christiansfeld lagde sig i selen for, at der skulle stemmes i flere sogne. Der var fastsat afstemningsdato i de tre sogne, men så besluttede indenrigsministeren, at den tidligere Aarhus-borgmester og indenrigsminister Thorkild Simonsen skulle være opmand i uenighederne i Christiansfeld. Efter flere møder foreslog Thorkild Simonsen, at der skulle stemmes i syv sogne, men indenrigsminister Lars Løkke Rasmussen overtalte Kommunaludvalget til, at der skulle stemmes i hele kommunen, og sådan blev det. Den 25. maj 2005 stemte 60,4 % eller 3.376 borgere for en tilknytning mod nord til Kolding, Vamdrup og Lunderskov, mens 39,6 % eller 2.214 borgere stemte for Haderslev, Gram, Vojens-modellen. Sognene Fjelstrup, Bjerning og Hjerndrup stemte dog for Haderslev, og de blev derfor en del af den nye Haderslev Kommune.

Den mentale grænse styrede følelserne

Det var således mere den mentale grænse end rationale, der blev afgørende for resultatet. Taler man med nogle af de borgere, som gik ind for en tilknyt-

Det sidste byråd i Christiansfeld Kommune inden sammenlægningen med Kolding, Vamdrup og Lunderskov i 2007. Borgmester Jørgen From er nummer tre fra venstre i første række.

Foto: Christiansfeld Lokalhistorisk Arkiv.

ning til Haderslev, skinner dette klart igennem, og for nogles vedkommende indrømmes det direkte, at det var følelserne og dermed den mentale grænse, der styrede deres valg. Flere kalder den mentale grænse for 'undefinerbar'. Udtalelserne fra tilhængerne af Haderslev-modellen, som de af en eller anden grund helst ikke lægger navn til, viser dog i høj grad den mentale grænses store betydning.

"Den gamle grænse er der jo, og vi har arbejdet meget sammen med Haderslev".

"Rent kulturelt hører vi til dernede".

"De ved, hvad ordet mojn betyder".

Det hører med til historien, at mange nu syv-otte år efter den dramatiske proces har skiftet opfattelse.

"Mange er nok blevet overraskede, for vi er faktisk blevet taget godt imod i Kolding Kommune," siger en

af dem. Den gamle grænse ved Frederikshøj nogle få kilometer nord for Christiansfeld byder på et overflødigshorn af historier og anekdoter, som har deres udspring i den mentale grænse.

Den folkevalgte grænse

1920-grænsen er en unik og enestående grænse, som ikke har sin lige i verden. De fleste grænser trækkes af politiske årsager eller som følge af krige med vindere og tabere, men 1920-grænsen er fastlagt efter en folkeafstemning. Det var det tyske nederlag i Første Verdenskrig, som bevirkede, at de dansksindede nordslesvigere, som vi i dag kalder sønderjyder, med stor styrke rejste kravet om en folkeafstemning om genforening med Danmark. Kravet blev imødekommet som en del af fredstraktaten i 1919, og i 1920 blev afstemningen holdt.

Helt uden politisk indblanding blev processen dog ikke. Inden man kunne holde afstemning, blev Slesvig delt i tre zoner, som var fastlagt på baggrund af undersøgelser og opmålinger af befolkningens nationale sindelag. Det blev besluttet, at valget i den nordligste zone skulle afgøres af det samlede stemmetal, og 75% ønskede indlemmelse i Danmark. Mellemzonen holdt afstemning opdelt i kommuner. I et meget smalt område fra øen Sild til Flensborg stemte flertallet i alle kommuner til fordel for Tyskland. Herfra mod syd ned til den gamle grænse ved Ejderen blev der ingen afstemning.

Efter Anden Verdenskrig og nazismens fald fik danskheden syd for grænsen vind i sejlene. Medlemstal-

Genforenings- og Grænsemuseet ved Frederikshøj nord for Christiansfeld.

Foto: Christiansfeld Lokalhistorisk Arkiv.

lene i de danske foreninger var på himmelflugt, og der opstod et pres for en ny grænsedragning. Muligheden var der, men den daværende danske samlingsregering greb den ikke. Grænsen mellem Danmark og Tyskland er ændret utallige gange gennem historien, og det gælder ikke bare den politiske statsgrænse, men også grænsen mellem folkeslag og kulturer. Floden Ejderen blev allerede i 811 lagt fast som grænsen mellem Frankerriget og det danske kongerige. Derimod lå den mentale, kulturelle og sproglige grænse mellem det danske og det tyske længere mod nord ved Dannevirke. Det var den danske konge, der i 1100-tallet indsatte sine repræsentanter til at passe på det danske riges sydgrænse ved Ejderen. Disse kongetro folk fik titel af hertug, og dermed var hertugdømmet Slesvig etableret. Hertugerne kastede ind imellem loyaliteten over bord og krævede selvstændighed,

og i magtkampen med den danske konge allierede de sig med de holstenske grever. Båndene mellem Slesvig og Holsten blev styrket væsentligt, og i 1440 overtog den holstenske greve Adolf VIII hertugdømmet Slesvig. Adolf erklærede imidlertid den danske konge troskab. Slesvig var fortsat et dansk len, men Slesvig-Holsten fik særstatus som en delstat. Indtil 1700-tallet var Slesvig delt mellem flere hertughuse og den danske konge. Hertugerne forvaltede området på tysk, men fra Kongeåen og ned til Dannevirke var folkesproget dansk.

Kreative smuglere

Den nyere historie i området er kendt. Det er klart, at et område med så store omvæltninger fører til utallige konflikter, og at både konflikterne og dagligdagen i et så turbulent grænseland påvirker befolkningens holdninger. Samtidig giver livet i grænselandet anledning til masser af begivenheder, som er påvirket af disse holdninger. De mere kreative i et grænseland har alle dage dyrket smugleri, og det var også tilfældet over denne grænse.

En slagtermester i Christiansfeld havde en hestevogn med dobbelt bund. Når han havde slagtet kreaturer, lagde han huderne ned i dobbeltbunden og kørte over grænsen til Danmark. Her solgte han huderne, og for pengene købte han smør, som han lagde ned i dobbeltbunden for efterfølgende at sælge det i Christiansfeld og omegn.

I Hejlsminde taler man helt konkret om Hejlsminde Nord og Hejlsminde Syd, og den mentale grænse

går ved broen over norets udløb. En af de mere kuriøse historier om den grænse er, at man laver hver sin type æblekage i henholdsvis Hejlsminde Syd og Hejlsminde Nord, og man konkurrerer benhårdt om, hvem der laver den bedste.

Infrastrukturen og den kollektive trafik er også påvirket af den mentale grænse. Bus nr. 254 kommer kørende fra Kolding i nord, men ved broen over norets udløb vender den og kører tilbage. Bus nr. 264 kommer kørende fra Haderslev i syd, men ved broen over norets udløb vender den og kører tilbage mod Haderslev. Så vidt vides har ingen foreslået en gennemgående buslinje på østkysten mellem Kolding og Haderslev.

Besværligt grænseliv

For at forstå hvorfor den mentale grænse fortsat spiller en stor rolle i dette område, skal man vide lidt om Hejlsmindes historie. I midten af 1800-tallet var Hejlsminde en driftig by, hvor der blev udskibet tegl og korn, hvor der blev drevet et omfattende fiskeri, og hvor man efter dagens dont vederkvægede sig på kroer på begge sider af udløbet. Da grænsen blev trukket efter nederlaget i 1864, kom grænsen til at gå gennem slusehullet. Der blev etableret toldboder og gendarmhuse på hver side af udløbet, og det gjorde ikke sammenhængskraften mellem områderne nord og syd for udløbet mere enkelt. Samlivet blev ikke nemmere af, at der ind imellem opstod urolige tider. Det var for eksempel tilfældet under den fransk-tyske krig i 1870-1871. En del franske krigsfanger flygtede til Danmark. Derfor blev gen-

darmerne erstattet af soldater, og det gjorde ikke livet nemmere.

Da Første Verdenskrig brød ud i 1914, blev grænsen i Hejlsminde spærret med spanske ryttere. Der er således masser af både konkrete og mere kuriøse eksempler på, hvordan et grænseland med en så turbulent historie påvirker ikke alene den daglige tilværelse, men også tankegangen hos de mennesker, som lever i grænselandet.

Stenen ved Frederikshøj nogle få kilometer nord for Christiansfeld, som markerer det sted, hvor kong

Christian X red over grænsen den 10. juli 1920.
Foto: Peter Drescher Jensen / Kolding Stadsarkiv.